

УДК 631.158:658:310.3

Р. В. Чепеленко

РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто елементи інфраструктури аграрного ринку в Україні, показано їх роль та значення у просуванні сільськогосподарської продукції до споживача. Акцентовано увагу на розвитку різних елементів інфраструктури, здатних забезпечити вільну реалізацію продукції.

Ключові слова: асортимент, енергоресурс, інфраструктура, продовольство, регулятор, тариф, транзакція, трейдер.

Summary. Article viewed agricultural market infrastructure in Ukraine, The role and importance in the promotion of agricultural products to the consumer. Attention is focused on the development of various infrastructure that can provide free sales.

Key words: range, energy, infrastructure, food, regulator, rate, transaction, trader.

Постановка проблеми. Сільське господарство України спроможне виробити достатню кількість продукції, щоб забезпечити своє населення продуктами харчування відповідно до науково-обґрунтованих норм споживання і легку та харчову промисловості сировиною. І це доведено тим, що, виходячи із затягнутої кризи, ледь зводячи кінці з кінцями, виробники сільськогосподарської продукції все ж таки упевнено забезпечують продовольчу безпеку країни. Але нині більше турбує селян не проблема виробництва, а проблема реалізації виробленої продукції, оскільки багатьом виробникам продукції часто доводиться виступати в одній особі — трейдера і посередника, покупця, а потім і продавця. Об'єктивно виникає необхідність скористатися послугами і працею інших, що дало б можливість аграрним виробникам вивільнитись від невласливих їм функцій, зосередивши свої зусилля лише на основній виробничій діяльності.

З огляду на ту складну ситуацію, що склалася в аграрному секторі з реалізацією продукції, і невідкладність її вирішення, то тут намагання владних і комерційних структур, та й в цілому бізнесу, мають бути спрямовані на розвиток розмаїття інфраструктури аграрного ринку. Без достатньо розвинutoї інфраструктури, яка являє собою систему

підприємств, установ, організацій, служб та інших формувань, що забезпечують рух і просування сільськогосподарської продукції від виробника до її споживачів, не можна говорити про стабільне функціонування аграрної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сільськогосподарський виробник в умовах ринкової економіки як підприємець стає провідною формою господарювання, і діяльність його спрямована на одержання прибутку. Це означає, що лише він вирішує, який асортимент продукції виробляти, як виробляти, кому і де її реалізувати.

Питання виробництва і збуту сільськогосподарської продукції та розвитку інфраструктури аграрного ринку широко висвітлені в багатьох наукових працях В. Г. Андрійчука, О. М. Сахацької, П. Т. Саблука, Г. В. Черевка, О. М. Могильного, П. С. Березівського, В. І. Топіхи, І. І. Червена, С. І. Дем'яненка, М. Й. Маліка та ін. Проте деякі питання місця, ролі і значення окремих елементів інфраструктури аграрного ринку в реалізації сільськогосподарської продукції висвітлені ще недостатньо.

Мета статті — розкрити роль, важливість і функції інфраструктури у створенні умов просування сільськогосподарської продукції до спо-

© Р. В. Чепеленко, 2015

живача та її значення в розвитку та ефективному функціонуванні аграрного ринку.

Виклад основного матеріалу. Формування інфраструктури аграрного ринку передбачає створення комплексної багаторівневої системи, метою якої є задоволення потреб споживачів та інтересів товаровиробників. Надзвичайно важливим є комплексне використання всього спектра конкретних та загальних функцій інфраструктури аграрного ринку. На сьогодні сільськогосподарські товаровиробники практично не мають організованих каналів одержання стратегічної та оперативної ринкової інформації, необхідної для реалізації продукції, що виробляється, перспективного планування виробництва, здійснення ринкової стратегії і тактики. Розвиток комплексної збутової інфраструктури передбачає поетапне розв'язання гострих проблем та розвиток єдиного маркетингового середовища для здійснення ринкової діяльності.

Створення ринкової інфраструктури в агропромисловому комплексі як цілісної сукупності її елементів (інститутів) є одним із найважливіших напрямів переходу до цивілізованих ринкових відносин, забезпечення ефективного функціонування цієї сфери. З цією метою обґрунтовується значення розвинутої інфраструктури для регулювання основних параметрів ринку. Водночас відсутність розвинутої інфраструктури аграрного ринку розглядається як одна із причин кризових явищ, які періодично переживає аграрний сектор.

Аграрний ринок як сукупність споріднених товарних ринків, що функціонують для забезпечення виробництва та вільного руху сільськогосподарської продукції і продуктів їх переробки, вимагає формування системи організаційних структур, які обслуговують взаємозв'язки між різними елементами окремих сільськогосподарських товарних ринків, сприяють вільному руху товару, підтримуючи безперервний процес функціонування сфери аграрного виробництва і безперебійне постачання ресурсів товаровиробнику та готової продукції кінцевому споживачу, тобто ринкової інфраструктури. Ця інфраструктура охоплює маркетингову, фінансово-кредитну та інформаційно-консультативну складові з відповідними функціональними елементами.

Інфраструктуру аграрного ринку слід розглядати як систему відносин між підприємствами, організаціями, закладами виробничої та невиробничої сфери, які покликані обслуговувати товаровиробників, створювати умови для своєчасного і безперервного збалансування пропозиції та попиту на ринку.

Добре розвинена інфраструктура виступає в ролі регулятора основних параметрів ринку. Відсутність розвинутої інфраструктури аграрного ринку є однією з причин низької ефективності аграрного сектору економіки. В незалежній Україні система

реалізації сільськогосподарської продукції зазнала значних трансформацій, здійснився перехід від практично тотальної системи державних закупівель до розвитку нових, суто ринкових каналів — біржової та аукціонної торгівлі, прямих комерційних закупок та ін., за допомогою яких продається уже більше половини продукції сільського господарства.

Удосконалення механізмів взаємовідносин між учасниками аграрного ринку на основі застосування різносторонньої системи цін, зменшення витрат та ризиків укладання угод, розрахунків за ними, розширення системи заготівель сільськогосподарської продукції за рахунок максимального наближення її елементів до виробника буде сприяти підвищенню ефективності аграрного виробництва регіону та його інтеграції в систему національного і світового аграрного ринку.

Незважаючи на позитивні зрушення, які останнім часом відбулися на ринку сільськогосподарської продукції, пов'язані з приватизацією заготівельних і переробних підприємств, а також підприємств торгівлі, формування ефективної пропозиції на ньому гальмується повільною і незадовільною роботою каналів її розповсюдження. Сформована частина інфраструктури в умовах адміністративно-командної системи потребує не лише удосконалення структури, а й переосмислення форми її діяльності з метою прискорення проходження сільськогосподарської продукції та скорочення при цьому затрат. А поки що свою продукцію сільськогосподарський виробник реалізує сам, в основному переробним підприємствам, населенню на торговому ринку тощо і в реальному залишається наодинці в її просуванні до споживача. Йому не вигідно займатися самостійно реалізацією виробленої в своєму господарстві продукції через високі витрати живої праці на пошуки каналів реалізації, оформлення різної документації тощо. Залучаючи до цього процесу інших партнерів — посередників, в багатьох випадках, через їх непорядність щодо ціни і строків оплати за продукцію, він часто одержує менше доходу або залишається ошуканим.

Практика засвідчує, що більшість існуючих каналів реалізації продукції сільського господарства не формують класичну структуру узгодження попиту і пропозиції та визначення репрезентативних ринкових цін і як таких, які стали б надійним засобом створення сталого і вигідного доходу для її виробників. Тому нині в Україні необхідно розвивати інфраструктуру аграрного ринку, покликану забезпечити прозору стабільну взаємодію всіх його учасників, вільне просування продукції, упереджувати цінові ризики та виявляти реальні ціни і цим самим сприяти збільшенню доходів аграрних підприємств.

На інфраструктуру аграрного ринку, виходячи із природи ринкової економіки, покладаються важливі функції: опосередкувати взаємини еко-

номічних суб'єктів і забезпечити безперервність господарських зв'язків і руху сільськогосподарської продукції та фінансових ресурсів, а також регулювання їх потоків та здійснення при цьому фінансового і правового контролю. З іншого боку, інфраструктура акумулює інформацію, яка йде від споживачів, і передає її виробникам, пов'язуючи виробництво і споживання в єдиний комплекс.

Інфраструктура, як і сам ринок, має стихійний, анархічний характер в організації структурних підрозділів та їх роботи. І як такої ієрархії в рамках елементів ринкової інфраструктури, щоб складалася якась між ними залежність чи підлеглисть, немає. Чинне законодавство країни, яке нормативно забезпечує функціонування ринкових відносин, відповідно регламентує поведінку суб'єктів господарювання, а також діяльність інституційних елементів інфраструктури. Повідомлення про внутрішні процеси в глибинах інфраструктури є джерелом інформації зворотного зв'язку між нею і економічною системою, що й забезпечує її функціонування [1].

Актуальним є питання: наскільки тривалою і стабільною є тенденція до зростання попиту на продовольство вітчизняного виробництва порівняно із попитом імпортного виробництва? Наважимося стверджувати, що така тенденція в довгостроковій перспективі має усі шанси стати стійкою. І ось чому. Певна річ, нинішня економічна криза колись закінчиться і доходи населення знову почнуть зростати, отже, знову відновиться попит на імпортні продовольчі (і непродовольчі) товари, тобто темп приросту витрат на українське продовольство на внутрішньому ринку дещо вповільниться. Проте описані вище глобальні тенденції на світовому продовольчому ринку сприятимуть постійному здорожчанню імпортного продовольства порівняно із вітчизняним у зв'язку із порівняльними перевагами українського агропродовольчого виробництва та трансакційними витратами закордонних виробників. Тому українські споживачі будуть змушені, у доброму значенні цього слова, орієнтуватися переважно на продовольство вітчизняного виробництва.

Однак наведений вище висновок — не підстава для самозаспокоєння, оскільки перед вітчизняним аграрним сектором, через поглиблення інтеграції національного господарства в глобальну економіку, постають нові виклики. Зокрема, однією із вимог СОТ є впорядкування торгівлі м'ясною та молочною продукцією на внутрішньому ринку України відповідно до міжнародних стандартів якості. На виконання цієї норми Верховна Рада прийняла Закон України «Про безпеку і якість харчових продуктів». Згідно із вимогами цього документу з 1 січня 2010 року забороняється реалізація необробленого молока і сиру домашнього виробни-

цтва, а також м'яса тварин подвірного забою на продовольчих ринках. Іншими словами, Україна зобов'язалася закрити доступ на продуктові ринки селянам з домашніми молочними продуктами і м'ясом. Поява такої норми — не випадковість, адже однією з базових позицій СОТ є відповідність вимог до внутрішніх виробників продукції та імпортерів. У Європі діють лише сертифіковані бійні, а молоко для споживачів виготовляють тільки молочні ферми.

В Україні ситуація інша — приватний сектор забезпечує половину м'яса і близько 80 % молока, що підтверджують офіційні дані Держкомстату. Сказати, що ця стаття закону з'явилася несподівано, не можна. Закон України «Про безпеку і якість харчових продуктів» прийняли ще у вересні 2005 року, а набуття чинності цього закону відклали до 2010 року тільки для того, аби встигнути провести всі необхідні реформи, підготувати базу. Іншими словами, у нас було 4 роки, щоб побудувати інфраструктуру — встановити доїльні апарати, устаткування для охолодження молока, переробити забійні цехи і т. д. Проте за цей час нічого не змінилося. Цілком очевидно, що ця норма вплине на селян та споживачів вкрай негативно. Для недопущення шоків на продовольчому ринку Верховна Рада України відтермінувала до 1 січня 2015 року заборону на реалізацію продукції домашнього виробництва та подвірного забою на агропродовольчих ринках. Водночас Кабінету Міністрів України передбачалося доручити у тримісячний термін розробити та затвердити державну програму створення й відкриття пунктів закупівлі молока та боєнь (забійно-санітарних пунктів) тварин, що утримуються в господарствах населення, а також щорічно передбачати фінансування заходів відповідної програми у проекті державного бюджету.

Вирішення проблеми, зважаючи на правила СОТ та норми підтримки аграріїв, — дуже складне. Звичайно, є позитивний досвід країн Східної Європи, які в достатньо стислі терміни змінили свій тваринницький сектор відповідно до вимог ЄС, але це було зроблено переважно за гроші Євросоюзу. В Україні ж, з одного боку, немає бюджетних можливостей для фінансування відповідних програм, а з другого — є зобов'язання перед СОТ щодо максимального рівня підтримки. Тобто заходи державної політики повинні бути достатньо «делікатними», щоб вони виглядали не просто як дотації виробникам, а як структурна перебудова, фінансування заходів якої належить до «зеленої скриньки», тобто не обмежується кількісно. А поступове переоснащення аграрного виробництва повинне кореспондуватися із заходами щодо підвищення ефективності державного контролю [2].

Найбільшою проблемою для сільськогосподарських товаровиробників є нерозвиненість інфраструктури збуту сільськогосподарської про-

дукції, що негативно відбивається на формуванні стабільної цінової ситуації та досягненні прибутковості ведення агробізнесу.

Комерційні посередники, які реалізують більше як половину продукції, контролюють експортні, гуртові та дрібногуртові товаропотоки й основні доходи. Непрозорість збуту продукції цим каналом зумовлює цінові та фінансові проблеми галузі.

Комерційні канали стають основними і водночас найменш організованими, упорядкованими і прозорими. Це призводить до суттєвих фінансових втрат товаровиробників. Нинішня економічна ситуація на аграрному ринку ускладнюється через повільне створення мережі заготівельних пунктів, недостатність проведення організаційних заходів щодо залучення об'єднань підприємств аграрного ринку, спілок споживчих товариств та інших формувань до процесу забезпечення прозорості ринку. Проблемою залишається неврегулювання економічних відносин у ланцюгу «виробник — оптова торгівля — роздрібна торгівля — споживач», що не дає можливості одержати виробнику достатній дохід з виробленої продукції.

Державне регулювання аграрного ринку повинно здійснюватися насамперед з метою забезпечення продовольчої безпеки і підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки.

Продовольча безпека — це захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності [3, с. 80].

Доступність повноцінного харчування для усіх верств населення є основною умовою вирішення проблеми продовольчого забезпечення держави. Задля цього необхідно перетворити аграрне вироб-

ництво у прибуткову та інвестиційно-привабливу галузь, забезпечити вироблення максимальної доданої вартості та підвищити експортоспроможність аграрного сектору економіки України.

Враховуючи, що більше ніж половина сільськогосподарської продукції власного виробництва споживається в державі, фактор ціноутворення відіграє вирішальну роль у розвитку як внутрішнього ринку, так і економіки в цілому. До його основних складових належать ціна сировини і енергоресурсів, розмір ставок оподаткування і транспортних тарифів та ін. Проте найбільше потенційне зростання ризиків слід очікувати з боку цін на паливно-енергетичні ресурси, більша половина яких імпортується.

Висновки. Ефективність господарювання сільських виробників значною мірою залежить від каналів реалізації продукції, в яких досить відчутною є різниця у закупівельній ціні. З метою упорядкування цін та створення прозорої системи реалізації їх продукції й економічного захисту її виробників необхідно широко впроваджувати різні елементи ринкової інфраструктури і особливо ті, що забезпечують захист інтересів виробників.

Література

1. Розвиток інфраструктури регіонального аграрного ринку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.stattionline.org.ua/templates/blend_education/images/logo.jpg.
2. Объем потребления отечественных товаров растет в Украине [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://vsekommentarii.com/News/2009/09/22/1696668.htm>.
3. Пасхавер Б. Цінова конкурентність аграрного сектору / Б. Пасхавер // Економіка України. — 2007. — № 1. — С. 78–87.